

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת בא, תשס"ה
מספר 583מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

פדיון הבן

בפרשתנו מוזכר לראשונה רעיון קדושת הבכורות בישראל: "קִדְּשׁ לִי כָּל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בְּכֵנִי יִשְׂרָאֵל בְּאֲדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא" (יג:ב). בהמשך, בפרשת משפטים יש תוספת מבהירה: "בְּכוֹר בְּנֶיךָ תִּתֵּן לִי" (כב:כח), ציווי המחייב את האב ליתן בפועל את הבכור. ללא הבהרה זו שבפרשת משפטים, היינו עשויים להבין שאין חובה ליתן את הבכור, ושהשייכות לה, כמו הקדושה, באה מאליה ואינה תוצאה של פעולה אנושית כלשהי. נתינת הבכור לה יכולה להתפרש כמו נדרה של חנה לתת את שמואל בנה לעלי הכהן: "וַהֲבֵאתִיו וְנִרְאָה אֶת פָּנָיו ה' וַיֵּשֶׁב שָׁם עַד עוֹלָם" (שמ"א א:כב).

שני פסוקים אלו מחייבים אפוא כל אב, ליתן את בכורו לה'. אולם בשני מקראות נוספים, מצויינת האפשרות לפדות את הבכורות. בפרשתנו כמה פסוקים המוקדשים למצוות פדיון הבכורות והסברתה (יג:יא-טו):

וְהָיָה כִּי יִבְאֵךְ ... וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּכֵנֶיךָ תִּפְדֶּה. וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ מָחָר לֵאמֹר מָה זֹאת? וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֶזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מֵמִצְרַיִם מִבְּיַת עֲבָדִים. וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פְרַעֲהוֹ לְשַׁלַּחֵנוּ וַיַּהַרְגֵהוּ כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר אָדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל כֵּן אָנֹכִי זֹכֵר לֵה' כָּל פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל בְּכוֹר בְּנֵי אֶפְרָיִם.

וכן בסוף פרשת קורח מפרט הכתוב את תהליך הפדיון, הלכה למעשה (במד' יח:טו-יח).
דא עקא, פסוקים אלו אינם מסתפקים בהצבת האפשרות לפדות את הבכור, אלא מחייבים לנקוט דווקא בדרך זו של פדיון. מעתה, מאחר שנתברר כי שתי חובות הן לפנינו: הנתינה והפדיון, שמא יאמר אדם האם אין מקום לקיים את שני החיובים? האם אין אפשרות ליתן את הבכורות לה', ורק לאחר מכן לקיים את מצוות הפדיון?

לשאלה זו השיב הרמב"ם בספר המצוות (עשה פ'): "ובאר לנו הנתינה הזאת איך תהיה והוא שנפדהו מן הכהן וכאילו הוא כבר זכה בו ונקנהו ממנו בחמש סלעים. הוא אמרו 'אך פדה תפדה את בכור האדם'". לדעת הרמב"ם, בכוחו של הפדיון לחולל את שתי הפעולות האמורות. כלומר, לא רק פדיון יש כאן, אלא אף נתינה "וכאילו הוא כבר זכה בו ונקנהו ממנו". ונמצא שאין צורך בשלב ראשוני ועצמאי של נתינה. בניגוד לגישת הרמב"ם האמורה, שאין מצוות נתינה עצמאית ורק מצוות הפדיון קיימת, תיקנו הגאונים שבטקס פדיון הבן, ישאל הכהן את האב: "מאי בעית טפי, בריך בוכרך, או ה' סלעים דמחייבת למפרקיה בהו?" כלומר: "במה תרצה יותר, בבניך בכורך או בחמישה סלעים שנתחייבת לפדותו בהם?" והאב ישיב: "ברי בוכרי בעינא טפי והילך ה' סלעים בפורקניה", כלומר: "בבני בכורי מעוניין אני יותר והא לך חמישה סלעים בפדיונו". האם ניתן להבין מנוסח מחודש זה, כי ישנה אפשרות בידי האב להשאיר את התינוק בידיו של הכהן? האם הבינו הגאונים שניתן ליתן בפועל את הבכור? הסברים שונים ומגוונים ניתנו לנוסח הגאונים, ומקצתם יובאו להלן. אך דומה כי המשותף לכולם – שלילת האפשרות ההלכתית להותיר את הבכור בידי הכהן.

דומה שר' ישראל איסרליין (אוסטריה, המאה ה"טו) הוא הראשון שבכתביו מצוייה התייחסות השוללת אפשרות זו. בספרו **תרומת הדשן** (פסקים וכתבים, סימן רלה), השיב לאחד ששאלו בנידון: "אך מה שכתבת דאם היה נותן הבן לכהן היה יוצא בכך כמו בפטר חמור, בדוּתא היא דא (=טעות היא זאת)".

דברים אלו של מהרי"א זכו להיקבע בהגהות הרמ"א על שולחן ערוך (יורה דעה, סימן שה, סעיף ט), ועליהם העיר ר' אברהם צבי הירש אייזנשטט (רוסיה, המאה הי"ט), בספרו **פתחי תשובה** (יורה דעה, סימן שה, ס"ק טו). שם הוא מצטט את הסברו של ר' יאיר בכרך (גרמניה, המאה הי"ז), לנוסח הגאונים: דאין הפירוש שנותן לו הכרירה, שהרי אם רצה האב להניח הבן לכהן אינו יוצא בזה ... **אלא כדי לחבב הפדיון על אביו אומר כן לעשות לו חשק לפדותו, דאולי לבו מהסס לפדותו בממון כולי האי.**

כלומר, הגאונים תיקנו נוסח זה כדי לחבב את מצוות פדיון הבן על האבות שחששו אולי להוציא עליה ממון רב. ר' יאיר בכרך סיפק אפוא את הרקע הפסיכולוגי-סוציולוגי לקביעת נוסח הגאונים. מעניין ביותר הוא הסברו השונה של ר' שלמה זלמן אויערבאך בשו"ת **מנחת שלמה** (חלק א, סימן סב), שאף הוא מבוסס על התובנה שנוסח הגאונים יועד לפשוטי עם. לדעתו, לא מדובר באמצעי הפחדה, כפי שהציע ר' יאיר בכרך, אלא באמצעי שנועד למנוע חוסר הבנה של תהליך הפדיון, שעלול לשבש את פעולתו המשפטית-הלכתית:

בפדיון הבן, מי שחושב שכל הנולד לו בן בכור חייב ליתן צדקה לכהן ה' סלעים ואינו יודע כלל שפודה בכך את בנו, יתכן שהבן אינו פדוי והכהן צריך להחזיר לו מעותיו. ואפשר דלפיכך תיקנו הגאונים לומר 'במאי בעית טפי' וכו', למען ידעו פשוטי העם שאין זה סתם 'נתינה' אלא 'פדיון'.

כיוון שונה הציע ר' יחיאל מיכל עפשטיין (נובהרדוק, המאות י"ט-כ'), בספרו **ערוך השולחן** (יורה דעה, סימן שה, סעיף לה). לדעתו, גם בימינו קדושים הבכורות לה', "ככל הקדשים שאסור להם לעשות דבר חולין ואכילתם וכל מעשיהם בקדושה". אולם מכיוון שאי-אפשר לעמוד במעמסה זו, "נתנה תורה תקנה בפדיון דע"י זה יוצאים מקדושתם וזהו מאמר הכהן: 'במאי בעית טפי' ... ובוודאי לא ימצא שום אב שלא יחפוץ לפדותו". לדעתו, פירוש הביטוי של הגאונים אינו מעיד על כך שאפשר לתת את הבכור לכהן, אלא על האפשרות להותיר את הבכור קדוש בקדושת בכור. רעיון דומה מצאנו אצל אחד מפרשני המקרא, ר' עובדיה ספורנו (איטליה, המאות ט"ו-ט"ז), שטען שפדיון הבן נועד לפדות את הבכורות מקדושתם היתירה שניתנה להם בעת מכת בכורות, כדי להצילם ממוות, "באופן שהיו בכורי האדם בישראל כמו נזירים או יותר, מיוחדים לעבודת הא-ל יתברך ואסורים בעבודת הדיוט". לפיכך, לאחר ההצלה, היה צורך להחזירם למצבם הראשוני, "כדי שיהיו מותרים בעבודת חול".

לפי תפיסת ר' עובדיה ספורנו, מיוחדים הבכורות בשתי קדושות. קדושה אחת של הבכורות קשורה בכך שהם נועדו לעבודת המקדש. קדושה זו בטלה בעקבות חטא העגל, "בַּעַת הַהוּא הַבְּדִיל ה' אֶת שְׁבֶט הַלְוִי" (דב' י:ח) שלא היה שותף בחטא. ואילו קדושה אחרת ניתנה להם, כאמור, כדי להצילם ממתת בכורות. זו קדושה גבוהה ומגבילה עד מאוד "כמו נזירים או יותר, מיוחדים לעבודת הא-ל יתברך, ואסורים בעבודת הדיוט", אך אינה כקדושת שבט לוי. בכורות ישראל הנולדים היום עדיין קדושים באותה קדושה ולכן צריך לפדותם "כדי שיהיו מותרים בעבודת חול". מעתה מובן, מדוע נצטוו ישראל בפדיון הבן כבר בעת יציאת מצרים, הרבה קודם שכשלו בחטא העגל.

הרב אביעד א' סטולמן
המרכז ללימודי יסוד ביהדות

